

Tanulhatunk-e más vallásokról?

Kerekasztal-beszélgetés Gavin D'Costa, Klaus von Stosch és Patsch Ferenc részvételével

Miért kezdte foglalkoztatni Önöket a kereszténység és más vallások kapcsolata?

Gavin D'Costa

Indiai származású vagyok, az őseim a portugálok hatására tértek át a keresztény hitre, s így kezdettől fogva szembesültem azzal, milyen nem hindu indiaiak lenni. Kelet-Afrikában, Kenyában születtem, s mivel az országban az ázsiaiak egyetlen közösségben éltek, nekünk, katolikusoknak, közvetlen szomszédjaink voltak hinduk, muszlimok és szikhek egyaránt. Talán ez a tapasztalat is közrejátszott abban, hogy kutatni kezdtem az idevágó teológiai kérdéseket. Birminghamben végzett teológiai tanulmányaim idején John Hick volt az egyik első tanárom, aki egyszer órán rám mutatott, és azt mondta: Gavin, te katolikus vagy, a te egyházad azt tanítja, hogy az egyházon kívül nincs üdvösség — milyen magyarázatot tudsz adni erre? Fiatal diák voltam, és persze fogalmam sem volt az egésztől. De gondolkodni kezdtem azon, hogy vajon tényleg kárhozatra vannak-e ítélve azok a muszlimok, hinduk és szikhek, akiket gyerekkoromtól fogva ismertem? Hick később is gyakran provokált ezzel a kérdéssel, így végül is az ő hibája, hogy határozott bírálója lettem később.

Klaus von Stosch

Egyetemi tanulmányaim előtt polgári szolgálatot végeztem, éjszakaiként sokszor kórházakban ügyeltem, s ilyenkor teológiai könyveket olvastam, sok más mellett például Joseph Ratzinger *Bevezetés a keresztény hit világába* című művét. Ezek a könyvek igen meggyőzőnek tündek számomra, s úgy véltem, most már végre értem is, amit korábban csak hittem. De aztán felmerült bennem egy kérdés: mi lenne, ha történetesen muszlim vagy hindu többségű országban születek? Akkor most ugyanígy olvasnék olyan könyveket, amelyek meggyőzőnének az iszlám vagy a hinduizmus igazságáról? Később aztán rájöttem, úgy kell teológiát művelnem, hogy egyrészt meggyőződéssel vallom a saját hitem igazságát, másrészt tudatában is vagyok annak, hogy esetleges módon éppen keresztény lettem. Az igazságigény és az esetlegesség viszonyának megvilágításában sokat segített nekem a kései Wittgenstein filozófiája. Részben neki köszönhetően vált egyértelművé számomra, hogy a vallásokra érzékeny teológiát nem lehet kizárólag könyvek alapján, kizárólag írásztalnál művelni, hanem az is fontos, hogy tényleges kapcsolatot alakítsak ki más vallású embe-

rekkel, s párbeszédet folytassak más vallású teológusokkal. Ma tehát komparatív teológusnak tartom magam, s főként az iszlámhoz fűződő keresztény viszonyal foglalkozom, ami csak azért lehetséges, mert muszlim barátaim segítenek a teológiám kidolgozásában.

Patsch Ferenc

Engem gyerekkorom óta nagyon érdekel a különbözőség, az, hogyan gondolkodnak mások, másképpen, mint ahogy számomra magától értetődő. Később egyházmegyes papnövendék lettem, elvégeztem az egész teológiai képzést, és emlékszem, soha egyetlen szó sem esett más vallásokról. Aztán magam is részt vettem papnövendékek nevelésében, és egyik nyáron egy kutatási ösztöndíj segítségével eljutottam Indiába. Óriási élmény volt. Másodszor jártam Európán kívül, és az indiai út teljesen új világot nyitott ki előttem. Egy alkalommal az egyetemi campuson beszélgettem a barátaimmal, az egyikük muszlim, a másik buddhista volt, én a kereszténységet képviseltem, körülöttünk pedig mindenki hindu volt: a mai napig alapvető tapasztalataim közé tartozik, hogy a megértésnek semmiféle akadálya nem volt közöttünk. Volt, hogy vonaton utaztam, hatalmas zsúfoltságban, s ahogy az embereket figyeltem (egy jó fejvel magasabb voltam mindenkinél), arra gondoltam, vajon ők ne üdvözlőnének, lehetne bármi probléma az üdvösségükkel kapcsolatban? Részben ez ihlette, hogy foglalkozni kezdtem a vallásokkal; már jezsuitaként Rómába küldtek, ahol vallástéológiai értekezéssel szereztem doktori fokozatot. A tanári munkám folyamán ma csak korlátozott mértékben kerülnek szóba a vallások, és meggyőződésem, az embernek húsz-huszonöt évet kellene eltöltenie terepen, más vallások között ahhoz, hogy megszólalhasson ezekben a kérdésekben.

Mit jelent, hogy a megértésnek nem volt akadálya egy ilyen közösségben?

Patsch Ferenc

Azt jelenti, hogy a kommunikációban nem jelentkeztek nehézségek. Nem éreztük úgy, hogy a barátságunk megtörne attól, hogy egyazon asztalnál ülők közül mindenki más vallási hagyományhoz tartozik.

Vannak-e megértési, kommunikációs nehézségek az muszlimokkal kialakított kapcsolatok terén?

Klaus von Stosch

Nem mindegy, hogy Németországban vagy arab országokban élő muszlimokról van szó. Németországban nincsenek komoly nehézségek, hiszen a török vagy egyéb háttérű emberek is jól ismerik a kultúránkat. Egy iráni utam során azonban rájöttem, mennyi mindent kell még tanulnunk a muszlim kultúrával és vallással kapcsolatban. Egy sivatagi városban laktunk, és a légkondicionáló berendezésektől mindannyian megfáztunk. Fújni kezdtük az orrunkat, csak hogy az orrfújás Iránban hallatlan modortalanságnak számít: az irániak meg-rökönyödve nézték, hogyan szállják meg őket a nyugati barbárok. Ráadásul az eredeti bűnről tartott előadásomban felhasználtam Ádámot és Évát ábrázoló reneszánsz képeket, amelyek egyenesen pornográfának tűntek a vendéglátóink szemében. Ugyanakkor eltérő kultúránk ellenére van közös nyelvünk, hiszen a Korán nagymértékben

függ a Bibliától, így a muszlimokkal kapcsolatban nincsenek olyan kommunikációs nehézségeink, mint a keleti vallások képviselőinél. Bizonyos esetekben persze nem sokat segít, ha azt hisszük, hogy megértjük a másikat. A Korán például azt állítja, hogy Jézus nem Isten Fia. Mi azt hisszük, hogy ezzel a kereszténységet bírálja. Csak hogy a Koránban nem az a szó szerepel a fiú megfelelőjeként, amellyel az arab keresztények jelölik Jézust, hanem pogány kifejezés, vagyis a Korán pogány értelemben vett fiúságot tagad Jézusról. Még egyértelműnek tűnő esetekben is nagyon körültekintőnek kell lennünk.

Általánosságban is felmerülhet a kérdés: mennyire tud egyáltalán megérteni egy keresztény ember más vallásokat?

Gavin D'Costa

A kérdés még általánosabban is megfogalmazható. Mennyire tudja megérteni a kereszténység például a görög kultúrát? Vagy az ausztráliai őslakosok kultúráját? Vagy a kommunista rendszert? Az alapvető kérdés az, hogyan lépünk kapcsolatba azzal, ami különbözik tőlünk? Ehhez sokféle kompetenciára van szükségünk: nyelvi, antropológiai, történelmi és irodalmi jártasságra; csak így mérhetjük fel felelősen mindazt, ami más, mint mi. De konkrétan válaszolva a kérdésre: a II. Vatikáni zsinat jelentős lépést tett ezen a téren, kijelentette ugyanis, hogy más kultúrákban és más vallásokban felfedezhetjük Isten előzetes cselekvésének nyomait. Két feladatunk van tehát. Egyrészt figyelnünk kell másokra, nyitottan arra, hogy mások megváltoztathatnak minket, kérdéseket szegezhetnek nekünk, vagy éppen kritikára indíthatnak minket. Másrészt tudnunk kell, hogy a közöttünk lévő különbségek nem tűnnek el egy csapásra attól, hogy vannak közös pontjaink. A tőlünk különböző másokhoz fűződő viszony problémája egyébként szervesen hozzátartozik az emberségünkhöz. Én például huszónhét éve házaspár vagyok, de még mindig nem merem kijelenteni, hogy ismerem a feleségemet. Ha a másik nem szöveg, hanem élő hagyomány, akkor elengedhetetlenül fontos, hogy baráti kapcsolatot alakítsunk ki, a másiknak ugyanis biztonságban kell éreznie magát, nem szabad védekező pozícióba kényszerülnie. Ami engem illet, Angliában sok zsidóval vagyok kapcsolatban, és a jól ismert történelmi folyamatok miatt a zsidók sokszor attól tartanak, fel fogják róni nekik, hogy nem keresztények — ezért fontos, hogy olyan légkört teremtsünk, amelyben nyugodtan el tudják mondani, amit akarnak.

Patsch Ferenc

E téren a nyelv nagyon meghatározó. Amíg egységes nyelvi közegben élünk, az ilyen jellegű problémákról halvány fogalmunk sincs. Egy-egy szó és kifejezés mögött sokszor egész gondolkodásformák húzódnak, és a nyelv általában is meghatározza az emberek egész gondolkodásmódját. A vallási nyelvben is hihetetlen különbözőségek vannak. Említett indiai utam alkalmával például hazafelé készülődve egy helybeli professzor segítségével jellegzetesen indiai ajándékokat kerestem a piacon. Az illető azt javasolta, vigyek magammal egy Siva-lingamot (Siva nemi szervét ábrázoló szobrot) — de hát számomra ez persze egyáltalán nem volt olyan magától

értetődő... A kulturális és vallási különbségeket efféle magától értetődőségek határozzák meg. Azt hiszem, a mai fiatal generációnak különösen nagy feladata a különbözőség megértése, hiszen a fiatalok egyre gyakrabban találkoznak más kultúrájú és vallású emberekkel. Húsz éve ez még nem volt probléma, de húsz év múlva már Magyarországon is óriási problémát fog jelenteni. Egyre szorosabb összeköttetésben lévő glóbuszon élünk, egyfajta „világfaluban”, a kultúr- és vallásközi találkozások egyre kevésbé elkerülhetők.

Lehetnek-e olyan tényezők magán a kereszténységben belül, amelyek megnehezítik a más vallásokkal folytatott párbeszéd kialakítását?

Gavin D'Costa

Azt hiszem, nagyon nehéz általánosságban válaszolni erre a kérdésre, mivel a vallásközi párbeszéd rendkívül sokféle körülmény között zajlik a katolikus egyházban, és még az iszlámmal is más-más a viszonyunk Szaúd-Arábiában, Egyiptomban vagy az Egyesült Államokban. Gyakorlati téren tehát érdemes különválasztani az egyes csoportokat és régiókat. Nem azt kellene mérlegelnünk, hogy milyen nehézségeink vannak a zsidókkal folytatott párbeszéd terén, hanem egyenként kellene figyelmet szentelnünk a különböző zsidó csoportoknak. Ami viszont a teológiát illeti, a legkomolyabb, legérdekesebb és legkreatívabb teológiai erőfeszítések katolikus berkekben zajlanak. Ezt nem diadalittasan mondom; de valóban nagyon érdekes, hogy mivel a katolikus egyház mindig is oly sok kultúrában gyökeret vert és mindig helyi közösségek formájában volt jelen, egészen kiváló lehetőségei vannak arra, hogy komoly vallásközi párbeszédet folytasson teológiai, spirituális és gyakorlati területen egyaránt. Csak egy konkrét példát említek a nehézségekre. Jelenleg a katolikus egyház és a zsidóság közötti párbeszédéről írok könyvet. Tapasztalataim szerint nagy nehézséget jelent, hogy a zsidósággal kapcsolatos újabb egyházi nyilatkozatok nem váltak ismertté a katolikus egyház különböző csoportjaiban. Vasárnaponként az egyházközségünk egyébként nagyszerű és szentéletű papjának prédikációit hallgatva sokszor felkiáltok magamban: te jó ég, ilyet nem lehet mondani, a zsinat már rég túllépett ezen! Ezért nagy felelőssége van a hitoktatásnak és a katolikus nevelésnek. Szintén nagy felelősségük van a felsőoktatásban tevékenykedő tanároknak: ismerniük kell az elsődleges egyházi szövegeket és megfogalmazásuk körülményeit, és pontosan kell bemutatniuk a tartalmukat, hiszen sokan csak a médiából tájékozódnak, a média pedig gyakran teljesen mást állít be az egyház álláspontjaként, mint ami a szövegekben olvasható. A populáris kultúra nem túl megbízhatóan ismerteti a katolikus tanítást.

A médiában szereplő tudósítások és hírek sokszor mintha félelmet is keltenének az emberekben. Félnék például az emberek az iszlámtól Németországban?

Klaus von Stosch

Régióként más és más a helyzet Németországban. Minél kevesebb muszlim él valamely területen, annál jobban félnék a helyi lakosok az iszlámtól. Kelet-Németország egyes részein egyáltalán nem élnek muszlimok, és a szélsőséges jobboldali propaganda pontosan ezeken a területeken tud leginkább félelmet kelteni. A nyugati nagyvárosokban, ahol számottevő a muszlim kisebbség, egészen más a helyzet.

Legyen szabad elmesélnem egy történetet arról, miként alakulhatnak a muszlim–keresztény kapcsolatok ökumenikus kontextusban. Amikor először jártam Iránban a diákjaimmal, katolikus, protestáns és szunnita egyetemistákkal, megfordultunk a síiták központjában. Egy paderborni protestáns kollégám is velünk tartott. Az egyik síita diák elmagyarázta, mit kell tennünk, ha lerobban az autónk: Ali imámhoz kell fohászzkodnunk, és az autó máris megjavul. Ennek hallatán az egyik szunnita doktoranduszom teljesen felháborodott, és a legsúlyosabb (sokszor halálbüntetéssel járó) eretnekséggel vádolta a másikat. A kijelentés nyilvánosan hangzott el, a saját doktoranduszom szájából, és fogalmam sem volt, mit tehetnék ebben a kiélezett helyzetben. Végül azt mondtam: katolikus vagyok, és a katolikus egyházban van olyan szent, akinek a segítségét kérhetem ilyen baj esetén. Mire a protestáns kollégám felkiáltott: pontosan ez a baj veletek, katolikusokkal! Aztán persze oldódott köztünk a feszültség, s bár kitarítottunk a saját hagyományunk mellett, viccelődni is tudtunk egymással, és minden jelenlévő számára látható volt, hogy a különbségeink ellenére barátok vagyunk — ami pedig segítette a síita és a muszlim diáknak abban, hogy hasonlóképpen kezdjenek viszonyulni egymáshoz. És a dolog tényleg működött. Este étteremben voltunk, és az egyik (korábban szintén eretnekséget kiáltó) szunnita diák nem tudta megnyitni a vízcsapot a mosdóban. Mire a síiták figyelmeztették: Alihoz kell könyörögnöd, és megindul a víz. Eleinte nem volt hajlandó erre, de aztán kipróbálta, és a fohász után a víz tényleg folyni kezdett. A síiták aztán elárulták: ahányszor csak fohászzkodott, mindig megnyomták a vízcsap megnyitására szolgáló gombot a földön.

Ha a másokkal kialakított kapcsolatunk minősége ennyire fontos, hogyan lehetne meghatározni azokat az alapvető magatartásmintákat, amelyeknek meg kell lennie a vallásközi párbeszéd során?

Gavin D'Costa

Azt hiszem, sokféle erény megjelölhető lenne, például a Lélek gyümölcsei, amelyeket Szent Pál sorol fel a Galata-levélben. Az egyik legfontosabb ilyen erény az őszinteség. A történelem folyamán a katolikus egyháznak nagyon összetett és hányatott kapcsolata volt a zsidókkal, a muszlimokkal és a hindukkal (a buddhistákkal kevésbé), és fontos, hogy ennek a kapcsolattörténetnek a jó és a rossz vetületeivel egyaránt őszintén szembenézzünk. De azzal kapcsolatban is őszintének kell lennünk, hogy miért vagyunk katolikusok, miért maradunk katolikusok, és miért a katolikus egyházban találunk magunknak táplálékot, értelmes életet és örömet. Ha ezt el tudjuk mondani másoknak, úgy, hogy közben tiszteletet tanúsítunk irányukban, akkor, azt hiszem, a legtöbbet adjuk nekik, amit adni tudunk. Az őszinteség angol megfelelőjében (*truthfulness*) jelen van az igazság (*truth*) szó. Az igazságnak pedig szerves velejárója a nyitottság: nyitottnak kell lennünk az igazság meghallására, mindegy, hol hangzik fel. Bár a hitünkben rátalálunk az igazságra, és bár Jézus Krisztus a végső és a teljes igazság, ez nem jelenti azt, hogy az igazság ne létezne másutt, más kultúrákban és más vallásokban is. Ezért merem állítani, hogy az őszinteség a legnagyobb ajándék, amit adhatunk egymásnak. Azért is hangsúlyozom az igazságot, mert meggyőző-

désem, hogy az igazsággal a szeretet is együtt jár. Másfelől a szeretet sem létezhet igazság nélkül: a vallások kapcsolatában természetesen fontos a barátság és a szeretet, de végső soron mindig az igazságról van szó. A vallásközi párbeszédnek az igazságról kell szólnia — ha nem arról szól, akkor egyáltalán nincs is semmilyen tartalma.

Klaus von Stosch

Teljesen egyetérték Gavin D'Costával, de két további erényt is szeretnék megemlíteni. Az egyik az alázat. Tudatában kell lennünk, hogy azért kell nyitottnak lennünk az igazságra, mert még nem értettük meg teljesen. Jóllehet Jézus Krisztusban az egész igazság ki van mondva, senki sem állíthatja, hogy kimerítően érti. Az igazság, amelyről az egyház tanúságot tesz, mindig nagyobb, mint amit megértünk belőle — és ezért más vallásokról is van mit tanulnunk. A másik erény a vendégszeretet. Ha meghívunk valakit hozzánk, nem egy másik házban látjuk vendégül, hanem a sajátunkban. A házunkat pedig kitakarítjuk, és úgy fogadjuk a másikat, hogy otthon érezhesse magát. A vallásközi párbeszéd terén sokszor tapasztalom, hogy az emberek mindent megtesznek az ellenkező hatás érdekében: nem takarítanak ki, és nem akarják, hogy a másik jól érezze magát.

Patsch Ferenc

Hadd toldjam meg a felsorolást egy további erénnyel: az empátiával. A meghallgatás az első magatartásforma, amelyet érdemes kialakítani más vallási hagyományok képviselőivel szemben. Mi túlságosan tele vagyunk a saját kategóriáinkkal, a saját gondolatainkkal, legszívesebben azonnal reagálnánk mindenre, azonnal sorjázunk az összes választ, csak éppen még meg sem hallgattuk, hogy mi is lenne a *kérdés*. Ha csak fél óráig meghallgatunk valaki mást, könnyen rátalálhatunk olyasmire, ami gazdagít minket. A katolikus hagyomány megengedi azt a meggyőződést, hogy más vallási hagyományok gazdagíthatnak minket. Szó sincs arról, hogy ne lenne teljes a kinyilatkoztatás, amelyet a kereszténység birtokol. De nagyon fontos elismernünk, ha van mit tanulnunk másoktól. Nagyon szomorú lenne, ha olyan egyházban kellene élnünk, amely nem tud már tanulni másoktól. Érdemes azonban felidézni a vallásokkal kapcsolatban lehetséges három viszonyulási módot. Azt az álláspontot, mely szerint nem üdvözülhetnek azok, akik nem tagjai a katolikus egyháznak (ezt nevezzük exkluzivizmusnak), a II. Vatikáni zsinaton a hivatalos egyház meghaladta, és azóta is vallja, hogy el kell fogadnunk mindent, ami jó és igaz más vallásokban (ezt nevezzük inkluzivizmusnak). Ugyanakkor létezik a vallási pluralizmus is, amelynek képviselői nagyjából azt állítják, hogy minden mindegy, egy Isten van, és szinte minden vallási út hozzá vezet. Fontos emlékeztetnünkben őriznünk, hogy a katolikus tanítás szerint egyáltalán nem mindegy, milyen hagyományt követ valaki.

Négy-öt száz évvel ezelőtt Európában még véres vallásháborúk dúltak. Érdemes értékelnünk, hogy ilyesmi ma már gyakorlatilag lehetetlen; részben az Európai Unió miatt, részben pedig azért, mert

a második világháború következtében megszűntek a homogén vallási miliók, az európai országok korábban élesen elkülönülő protestáns és katolikus lakossága összekeveredett egymással, és egymás mellett élve a különböző hagyományokat követő emberek felismerték, hogy a többiek nem ördögi lények, s ezért talán a „vallásuk”, a felekezetük sem maga az ördög műve.

Milyen jelentősége lehet ebben a folyamatban a vallásteológiának?

Klaus von Stosch

Csak egyetlen szempontot szeretnék kiemelni, mégpedig azt, hogy a vallásokra irányuló teológiai reflexió révén jobb katolikusok lehetünk, és nagyobbra tudjuk értékelni a saját hagyományunk gazdagságát, ha átlépjük a vallásunk határait, és kapcsolatba kerülünk másokkal. Egyidejűleg más vallásokat is jobban fogunk tudni értékelni. Azt hiszem, a kettő kéz a kézben jár egymással: minél inkább katolikusok vagyunk, annál inkább becsülni tudunk másokat. Hogy konkrét példával éljek: egyetemista korában a lányom fél évet Kanadában töltött. Megtudta, hogy protestáns családba fog kerülni, ami nagyon izgalmasnak ígérkezett számára, mert úgy tudta, hogy a protestánsok igen liberálisok, nem olyan konzervatívok, mint az apja. Végül aztán egy rendkívül konzervatív baptista családnál lakott, amelynek a tagjai meggyőződéssel vallották, hogy csak a baptisták üdvözülhetnek, mindenki más a pokolba kerül, még a lányom is. Ugyanakkor tényleg úgy bántak vele, mintha a saját gyermekük lenne. A lányom a kis falu baptista közösségében is igen jó tapasztalatokat szerzett, nagyon megkedvelte például a baptisták zenei kultúráját. Visszatérve aztán azt mondta: apa, nagyon szeretem a baptistákat, de annyira örülök, hogy katolikus vagyok! Az én teológiai szemléletemnek is ez az egyik fő pillére: sokkal jobban megismerjük és értékeljük a saját hagyományunkat, ha kapcsolatba lépünk másokkal.

Gavin D'Costa

Azt hiszem, a katolikus szellemiségnek és kultúrájának van egy alapvető belső tulajdonsága, mégpedig az, hogy mindig kifelé fordul, s igyekszik kapcsolatba kerülni a környező világgal, azért, mert Isten teremtésének tekinti. Ha a vallások történetét tekintjük, azt látjuk, hogy egyes vallások ennél sokkal kevésbé bíznak az értelemben és a kifelé forduló magatartásban. Nagyszerű tulajdonsága ez a katolikus hitnek, bár igaz, hogy a gyakorlatban sokszor nagyon is befelé fordulók vagyunk. Aki vallásteológiával foglalkozik, átfogóbban tudja megközelíteni a katolikus igazságot, és ezért jobban tudja szolgálni az egyházi közösséget. Értékelni tudja, hogy itt, Pécsen besétálhat egy olyan templomba, amely korábban mecset volt, s beláthatja, mennyire fantasztikus dolog, hogy a mecsetet nem rombolták le, nem tették a földdel egyenlővé, hanem korábbi szépségét és a benne zajló korábbi imaélet egyszerűségét integrálták a katolikus vallásgyakorlásba. A vallásteológia szempontjából szintén nagyon fontos, hogy a katolikusok ellenálljanak a nacionalizmus minden formájának, amely nem kifelé, hanem befelé fordítaná őket. Angliában például az Unió-

ból való kilépési szándék hatására sokan hajlamosak arra, hogy bezárkózzanak, csak magukkal törődjenek, és maguk körül forogjanak. A vallásteológia nem engedi, hogy önelégültek legyünk, s biztonságosan berendezkedjünk a saját kis házunkban.

A párbeszéd és a teológiai reflexió említett formáin kívül egy másik alapvető törekvés is ismert, amely etikai alapon próbál közös talajt biztosítani a vallási hagyományok számára. Mi a véleményük a Hans Küng nevéhez fűződő világ-éthosz-projektről?

Klaus von Stosch

Nem hiszem, hogy sokat segítene, ha megpróbálnánk olyan közös mozzanatokat keresni a vallásokban, amelyek alapul szolgálhatnának a párbeszédükhöz. Ami ugyanis minden világvallásban megtalálható, az végső soron a világvallások nélkül is felfedezhető. Amit Hans Küng kidomborítani igyekszik, azzal minden épelméjű ember egyetérthet. Nem is értem, mire jó, ha számos vallási vezető összegyűlik, hosszasan tanácskozik, és a végén nem jut többre, mint ami mindenki számára teljesen kézenfekvő. Nem egyetlen nagy hídra van szükségünk, amelyen mindenki eltalál mindenkihez, hanem sok kis hídra, amelyen kapcsolatba tudunk lépni egymással. Egyetlen példa a paderborni egyetemről, ahol a vallásteológiai szakirányon iráni teológusok éppen etikai kérdésekben próbálnak együttműködni a közgazdászokkal. Iránban és Németországban hasonló problémák adódnak a gazdasági vezetőkkel kapcsolatban. Néhányan nagyon vallásosak. Németországban az egyetemünkhöz kötődő egyik közismert gazdasági vezető olcsó cipőket állított elő, és nagyon büszke volt rá, hogy keresztény meggyőződésből segítséget nyújt a szegényeknek. Arra viszont már nem gondolt, milyen körülmények között kénytelenek dolgozni azok a török munkások, akik előállítják a cipőket, vallásossága ellenére tehát bizonyos szempontból teljesen vak volt. Ezért síta és keresztény kollégákkal közösen próbálunk kidolgozni olyan erényetikát, amelyet a gazdasági vezetők alkalmazni tudnak a saját vallási hagyományuk keretein belül.

Gavin D'Costa

Hans Küng kezdeményezése bennem is sok kérdést felvet, általánosságban viszont nem hiszem, hogy az etikának, különösen a társadalometikának ne lenne jelentősége a vallásközi párbeszéd szempontjából. Gondoljunk csak a közjóról szóló katolikus tanra. Ez nagy hangsúlyt helyez a szubszidiaritás elvére, amelynek értelmében a kisebb helyi közösségeknek nagy szerepet kell játszaniuk közös problémáink megoldásában. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy a katolikus társadalmi tanítás egyenesen megkívánja a vallásközi párbeszédet a közjó megvalósításához. Nagyon veszélyes azonban, ha feltételezzük, hogy létezik egyetlen közös híd, amely összeköti a vallásokat: hiába próbálja meghatározni a küngi projekt, hogy mi szükséges a világbékéhez, nem veszi komolyan azt az összetett viszonyrendszert, amelyben ezek a feltételek megvalósulhatnak. A Vatikán éppen azt hangsúlyozza, hogy vallásközi párbeszéd nem létezhet közös cselekvés nélkül. Benedek pápának ez volt az egyik fő célkitűzése: nem érte be az igazságigények ütköztetésével, hanem egészen konkrét területeken sürgette a vallások kapcsolat kialakítását. Számomra na-

gyon tanulságos volt, amikor londoni muszlimok katolikus közösségek segítségét kérték a kiközösített és halálra ítélt Salman Rushdie ügyében. Nem tudtuk, pontosan mit is tehetnénk. Helyeseljük a vallási átkot, és mondjuk azt, hogy Rushdie-t ki kell végezni? Vagy törekedjünk inkább arra, hogy felmérjük a kulturális környezetet, nézzünk szembe az iszlamofóbiával, és gondolkodjunk el azon, miért érezhetik magukat másodrendű polgároknak az angliai muszlimok? Nem akartuk megmondani, hogy mit tegyenek a muszlimok, de velük együtt próbáltunk szembenézni ezekkel a kérdésekkel.

Patsch Ferenc

Én talán kissé másként gondolkodom erről, mint Klaus von Stosch. Én látom értelmét annak, ha vallási vezetők beszélnek egymással, és talán a képernyőn is közösen láthatók. Ha mindennapossá válik a vallási sokféleségnek ez a látható megjelenése, talán a vallás nevében elkövetett erőszak mértéke is csökkenni fog.

Többször elhangzott az előzőek folyamán, hogy tanulhatunk bizonyos dolgokat más vallásokról. De konkrétan mégis mit? Sok keresztényt megrémít az a gondolat, hogy bármit tanulni lehetne a világvallásokról.

Klaus von Stosch

Nem hiszem, hogy bárkinek is úgy kellene gondolnia, van olyan igazság vagy szépség a katolikus egyházon kívül, amely ne lenne meg Jézus Krisztusban. Azt viszont el kell ismernünk (ahogyan már korábban is mondtam), hogy Krisztust nem értjük meg teljesen. A vallásokban nem valamiféle többletet találunk Krisztushoz képest, hanem a Krisztusról nyert megértésünkhöz képest találhatunk többletet másutt. Amikor először hallottam a Korán recitálását, lenyűgözött a szépsége. Ennek köszönhetően a saját vallásomban, a katolikus liturgiában rejlő szépségre is érzékenyebbé váltam. Másként is történhetett volna, de én az iszlám segítségével kerültem közelebb a katolikus liturgiához, amelyet korábban nem értékeltem túl nagyra.

Gavin D'Costa

Én is elmesélek valamit. Az egyetemen van egy kollégám, akit anglikánnak neveltek, de már negyedszázada buddhista. Közös színdarabunk az opera. Egy alkalommal Francis Poulenc *A kármeliták* című operájára mentünk el. A szünetben megemlékeztem, hogy korábban már láttam a darabot egy katolikus ismerőssel, aki édeskésnek és bizarrnak találta, mert nem értette, hogyan valósulhatna meg az érdemek átvitele, hogyan érinthetne valaki jócselekedete egy másik embert. Az imádságnak persze pontosan ez a lényege, de sok katolikus számára teljesen idegen ez a gondolat. A buddhista barátom viszont nem értette, mi ezzel a gond. Részletesen elmagyarázta az érdemek átvitelének buddhista tanát, azt, hogy miként helyeződhet át az egyik ember jósága egy másikra. A megjegyzései nagyon sokat segítettek nekem abban, hogy újra felfedezzem magamnak a búcsúról szóló katolikus tanítást, amelyet egyetlen angol katolikus sem vesz igazán komolyan. A buddhista és a katolikus tan persze nem azonos egymással, de hasonlítanak annyira, hogy a buddhista barátom valódi segítséget tudott nyújtani nekem.

Patsch Ferenc

Én egy hetvenfős jezsuita közösség tagjaként élek Rómában. Mindenki egyetemi tanár, mindenki roppant individualista, a fejében él, állandóan gondolkodik, alig szólunk egymáshoz. Az egyik indiai kollégám viszont minden folyosói találkozásunk alkalmával rendkívül kedvesen köszön nekem. Megkérdeztem tőle, mi ennek az oka, mire elmesélte, hogy a Koránban azt olvasta: viszonozd a köszöntést kedvesebben, mint ahogyan kaptad. Ő ebből tanult, és rajta keresztül én is tanultam a Koránból. Természetesen történelmi tapasztalatok is vannak. 1219-ben, az ötödik keresztes háború idején, Assisi Szent Ferenc egy társával együtt felkereste Malik al-Kámil szultánt az egyiptomi Damiettában. Valószínűleg kissé ügyefogyottnak nézhették, mert valóban a szultán elé bocsátották. Napokon át „vallásközi párbeszédet” folytattak — bár a fogalom akkor még nem létezett —, majd Assisibe visszatérve Ferenc beszámolt arról, hogy megváltozott az iszlámhoz fűződő viszonya. Nagyon szerette volna például bevezetni a naponta ötszöri imádságot, amit remek gondolatnak tartott. A muszlim böjt ugyanígy ma is sokakra inspirálóan hat. Nagyon nagy mélységek vannak más vallásokban, nem szabad elhamarkodottan ítélni róluk.

Bizonyos keresztény körökben gyakran emlegetik, hogy a gonosz sokszor angyal formájában jelenik meg, s bizonyos jelenségek látszatra ugyan szépek, de sok bennük a romlottság. Más vallásokkal kapcsolatban is észlelhető ez a viszonyulás. Önök mit gondolnak erről?

Gavin D'Costa

A keresztény misztikus irodalomban rendre felbukkan az a kérdés, hogy egy-egy sugallat vajon az ördögtől vagy Istentől ered-e. E téren mindig küzdelem zajlik az emberben, a helyzet sohasem teljesen egyértelmű. Ezért a katolikus misztikában mindig fontos szerepe van a gyóntatónak, aki a közösség képviselőjeként támaszt nyújt az egyénnek. A feltett kérdés egyébként nagyon mély. Ha a *Lumen gentium* világvallásokkal foglalkozó 16. fejezetére gondolunk, eszünkbe juthat, hogy az utolsó szakasza szerint tudatában kell lennünk a gonosz jelenlétének: jelen van mind a világban, mind a többi vallásban. Ezért szükség van tisztulási folyamatra, és nem véletlen, hogy a következő fejezet nyomban a misszió kérdésével foglalkozik. Nem mondhatjuk, hogy a vallásközi kapcsolatokban kizárólag kedves emberek találkozása történik, és csodálatos hagyományok átalakítanak minket: mindig küszködve kell kutatnunk, hogy egyes vallási gyakorlatok nem a gonosz lélek művei-e.

Patsch Ferenc

Egészen biztos, hogy a vallásokban van bűn. Két féleven át tanítottam Kenyában, Nairobiban, a vallásközi párbeszéd című tárgyat. A kollégáim, akikkel együtt éltem, szégyenkezve számoltak be arról, hogy Afrikában máig vannak olyan falvak, ahol a helyi vezető halálakor három szüzet is eltemetnek vele. De azt is gyorsan hozzáteszem, hogy a vallásközi kapcsolatokban a hegycsúcsokat a hegycsúcsokkal kell összehasonlítani, a hátsó udvar szemétdombját pedig a hátsó udvar szemétdombjával. Szintén megjegyzem még, hogy lelkivezetői gyakorlatomban mindig kissé gyanúsnak találok, ha valaki túl sokat beszél a jó és a rossz kettősségéről, és túl éles határvonalakat húz: ilyenkor megkérdezem magamban, vajon nem éretlen-e még kissé a

hite. A jezsuita spiritualitás elismeri a gonosz létét, de azt ajánlja, hogy ne foglalkozzunk túl sokat a gonosszal. Jézus Krisztusban megjelent az Istenhez vezető legegyszerűbb út: vele kell foglalkoznunk, hozzá képest a gonosz csak másodlagos.

Európa jelentős részein elterjedőben van az a magatartásforma, hogy emberek a különböző hagyományok elemeiből összeállítják maguknak a saját vallásukat. Mi a véleményük erről a patchwork-vallásosságról?

Gavin D'Costa

Ami az én katolicizmushoz fűződő viszonyomat illeti, abban is van némi patchwork-jelleg. Említettem már, hogyan fedeztem fel a búcsú teológiáját. Aki elolvassa John Henry Newmannek a keresztény tanítás fejlődéséről írt művét, láthatja, hogy maga a kereszténység is patchworkszerű folyamat során alakult ki: magába olvasztotta a görög és a latin kultúra bizonyos elemeit, és átfogó szintézist alakított ki. Másrészt a kérdésben említett vallásosság a modernitás és az individualizmus terméke. Sokan hangsúlyozzák, hogy az így módon kialakított vallásosságból sohasem lesz hagyomány. A valódi probléma mindenesetre nem a vallásosságnak ez az új formája, hanem a mögötte rejlő individualizmus. Vajon miért tölt el elégedettséggel embereket, ha kialakíthatják maguknak a saját vallásukat, amelyben ők maguk jelentik a valódi tekintélyt? Ez a rendkívül súlyos probléma abban is megjelenhet, ahogyan a katolikusok élnek: bár elvileg közösségi lények, sokszor semmi jele annak, hogy valóban egy közösség tagjaként próbálnak élni.

Patsch Ferenc

Két szempontom van ezzel kapcsolatban. Egyrészt valami véget ért: világszinten vége az egységes keresztény világnézet korának. Mintha mindenütt leomlana az egységesen keresztény társadalom. Természetesen mindig fájdalmas, ha valami véget ér, és mindig szomorúságot okoz, ha értékek elvesznek, márpedig most eltűnnek bizonyos értékek. A népegyházi struktúra egy-két generáción belül el fog tűnni; a folyamat megállíthatatlannak tűnik számomra. De ebben valami pozitív is rejlik: ez az ára annak, hogy valami új szülessen. Ferenc pápa már ennek az új korszaknak az egyházához beszél, amelynek már nem Európa a központja — ezért is van, hogy nem értjük, és felháborodást kelt sokakban. Ebben a helyzetben ma a keresztényeken egyre gyakrabban kéri számon a hitelességet, ami szintén pozitív, mert tisztuláshoz fog vezetni. Hitelesebb papoknak, lelki kezeseknek kell lennünk, és ez nagyon jól tesz nekünk.

Klaus von Stosch

Fiatalkoromban magam is kísérleteztem azzal, hogy összerakjam magamnak a saját vallásomat, és nem sokat adtam az egyházi tekintélyre. Később ez persze megváltozott. De a mai napig nincs gondom a patchwork-típusú vallásossággal: nem lenézem az ilyen vallásosságot képviselő embereket, hanem vitatkozni próbálok velük. Felőlem nyugodtan lehetnek individualisták, engem ez Gavin D'Costával ellentétben nem zavar, de meggyőződésem, hogy ha kellőképpen racionálisan gondolkodnak, a végén úgymint katolikusok lesznek.